

De imam als ambtenaar

Turkije staat te boek als seculier. Maar het land gaat daar zo verkrampd mee om dat het fundamentalistische trekjes heeft gekregen. Nadere beschouwing leert dat de staat de kerk sterk infecteert.

'In Turkije worden mensen die hun geloof buiten de overheidsinstantie Diyanet beleven bestempeld als islamfundamentalisten', zegt Ahmet Çetin op een zonnige middag voor de deur van de Ayasofya-moskee in Rotterdam. 'Eigenlijk is het Turkse seculiere systeem fundamentalistisch. Als je wegens je geloof een hoofddoek draagt, ben je van alle overheidsinstanties uitgesloten. Zelfs als je gekozen wordt in het parlement. Wil je studeren met hoofddoek op: vergeet het maar. De premier mag geen president worden omdat zijn vrouw een hoofddoek draagt. Dat alles onder het mom van secularisme. Scheiding tussen kerk en staat is prima, maar de overheid moet niet bepalen hoe ik mijn geloof belijd.'

De Turkse overheid besteedt via Diyanet jaarlijks 1,6 miljard Turkse lira (ongeveer 900 miljoen euro) aan godsdienst in binnen- en buitenland – meer dan dat van het Turkse ministerie van Buitenlandse Zaken, dat van Cultuur en Toerisme of dat van Verkeer. Alleen de soennitische meerderheid heeft recht op dit budget. In Turkije is alleen Diyanet als godsdienstdirectoraat bevoegd om islamitische voorgangers te benoemen. Met 80.000 moskeeën en net zo veel imams is Diyanet tot op de dag van vandaag de enige door de overheid officieel erkende en volledig gefinancierde godsdienstinstelling. Het directoraat is van en voor soennitische moslims. De alevieten bijvoorbeeld, een vrijzinnig islamitische stroming, worden door Diyanet en dus door de Turkse overheid niet erkend. Diyanet is een rechtstreeks product van de val van het Ottomaanse rijk en de oprichting van de Turkse Republiek, op 29 oktober 1923. De oprichting van Diyanet, al op 3 maart 1924, gold voor de jonge staat als bureaucratisch alternatief voor het spirituele kalifaat dat op precies dezelfde dag werd afgeschaft. Binnen het kader van de zogenaamde *laiklik*, ofwel Turkse lekenstaat (het Turkse woordje 'laik' is een directe kopie van het Franse woord voor leek: 'laïc'), werd de Ottomaanse sharia afgeschaft. In de jaren dertig van de vorige eeuw, met de felle antigodsdienstige politiek van Atatürks Republikeinse Volkspartij CHP, was het aantal werknemers bij Diyanet geslonken tot zeven-duizend in 1927. Maar vanaf de jaren vijftig groeide het personeelsbestand van de organisatie explosief. In 1988 waren er vijfenzeven-

tigduizend en anno 2007 negentigduizend ambtenaren. Het godsdienstdirectoraat valt onder directe verantwoordelijkheid van de minister-president. De algemeen directeur wordt door de premier benoemd. Sinds 1970 zijn alle geloofsdienaren van Diyanet officieel ambtenaar van de Turkse staat.

Naar schatting is 30 procent van de zeventig miljoen inwoners van Turkije aleviet. Cemil Sevin is *Dede*, voorganger van de alevieten in de stad Izmir. Hij vergelijkt de alevitische identiteit met een auto zonder kenteken. 'Een auto zonder kenteken mag het verkeer niet in. Dat lijkt verdomd veel op onze situatie. Het kenteken van de soennieten is Diyanet. Volgens de Turkse overheid hebben wij nog geen kenteken, maar daar hebben we wel recht op. Wij zijn ook inwoners van de Turkse republiek en betalen ook belasting. Het kan niet zo zijn dat anno 2007 maar aan één geloofsgemeenschap overheidsgeld wordt betaald en aan de rest niet. Dat is discriminerend.' Ook andere geloofsgemeenschappen mogen geen gebruik maken van de mogelijkheden en financiën van het godsdienstdirectoraat van de Turkse overheid.

De Turkse autoriteiten beweren dat Turkije een mozaïek is van verschillende culturen en godsdiensten. 'De niet-islamieten hebben alle vrijheid in ons land', zei premier Erdogan eind januari van dit jaar na een bezoek aan de Armeense kerk in Istanbul. Maar de Adviescommissie Mensenrechten, benoemd door de Turkse regering, concludeerde eind oktober 2004 in haar (enige en laatste) minderhedenrapport iets opmerkelijks: 'Behalve bij universiteiten kent ons land geen ambtenaren die niet-moslim zijn.' Terwijl alevieten, katholieken, christenen, joden en Grieks-orthodoxen al honderden jaren in dit land wonen.

Harun Gündoğdu, fanatiek sympathisant en lid van de Diyanet-moskee in Dordrecht, zegt: 'Natuurlijk moet de overheid zich bemoeien met het geloof. Als dat niet zou gebeuren, wordt er misbruik van gemaakt door radicale groepen. De radicaal-islamitische groepen willen ons seculiere systeem omverwerpen. Maar gelukkig is ons leger er, dat beschermt het seculiere systeem. Zonder het leger was Turkije allang een Iran geworden', zegt hij trots. De strijdkrachten, die zich als waakhond be-

V.l.n.r.: het hoofd van Diyanet, de Armeense patriarch, premier Erdogan en de opperrabbin van Turkije

schouwen van het Turkse secularisme, komen regelmatig in botsing met de islamitische regering van premier Erdogan. In 1997 dwongen de strijdkrachten de toenmalige islamitische regering op te stappen. Ook de huidige president Ahmet Necdet Sezer is fervent voorstander van het huidige streng-seculiere systeem. Hij weigerde tijdens het bezoek van koningin Beatrix aan Turkije een (door haar georganiseerd) concert bij te wonen omdat er ook twee vrouwen met hoofddoek waren uitgenodigd.

Interessant is ook dat in 1971 binnen Diyanet een aparte onderafdeling werd opgericht voor religieuze voorzieningen in het buitenland. Vanaf 1978 werd een uitgebreid eigen netwerk uitgebouwd, waarbij zogenaamde ambassade-raden of religieuze attachés werden uitgestuurd naar landen met een Turkse immigrantenbevolking. Van een onderafdeling werd de buitenlandpoot een complete dienst met drie afdelingen. Dat buitenlandbeleid van Diyanet raakte onder de militaire dictatuur van de jaren tachtig in een stroomversnelling: in het kader van de strijd tegen links en de arbeidersbeweging werd meer aandacht (en ondersteuning) geschonken aan religie. Behalve met conservatieve islamitische bewegingen in Turkije zelf werden ook de banden met de Arabische wereld, vooral met Saudi-Arabië, nauwer aangehaald. Dit beleid werd tevens gemotiveerd door de wens om een betere ideologische controle te krijgen op de Europese emigratie om daarmee weerwerk te kunnen bieden aan het buitenlandse succes van oppositionele religieuze organisaties zoals de Süleymanlı's, de Nurcu's en Milli Görüs.

Diyanet houdt zich bezig met zowel de oprichting van moskeeën, centra en scholen, als met de opleiding en aanstelling van theologen, imams en leerkrachten, de publicatie van leerboeken en allerlei religieus en pedagogisch materiaal, organisatie van studiedagen, enzovoort. Het religieus personeel is opgeleid aan de Turkse scholen en theologiefaculteiten. Meer in het bijzonder worden imams (die dus

rissen. Vanuit strikt juridisch oogpunt zijn zij 'nationaal' in elk land, maar in werkelijkheid vormen zij 'a satellite apparatus of the Turkish state', zoals geformuleerd in een rapport van de International Crisis Group over 'Islam and Identity in Germany'. Het aantal door Turkije gestuurde en betaalde imams in Europa is ongeveer 800. Diyanet oefent op deze manier controle uit

De Turkse overheid besteedt jaarlijks zo'n 900 miljoen euro aan godsdienst in binnen- en buitenland

Turks staatsambtenaar blijven) voor een beperkte periode voor drie à vier jaar naar West-Europa gezonden. Moskeeën die onder Diyanet vallen zijn juridisch eigendom van de nationale stichting, ook al worden de materiële kosten gedragen door de lokale gemeenschappen. Net zoals Diyanet zelf is ook de uitbouw van een staatsgeleide, religieuze infrastructuur voor Turkse moslims in West-Europa gebaseerd op de Turkse interpretatie van 'secularisme'. Dit komt neer op staatscontrole over de religieuze gemeenschappen en organisaties, en niet op de gewenste scheiding van religie en staat. De Diyanet-imams functioneren, in loondienst van de Turkse staat, in een moskee die behoort tot de nationale Diyanet Vakifi. Deze stichtingen zijn opgericht in veel West-Europese landen en worden geleid door een Turkse ambassadeeraad en andere functiona-

over de helft van de Turkse moskeeën in Europa. Nederland heeft ongeveer 450 moskeeën, waarvan er 150 zijn aangesloten bij Hollanda Diyanet Vakifi, oftewel de Islamitische Stichting Nederland ISN.

Het is dus maar de vraag hoe seculier Turkije eigenlijk is. 'Op papier is het land zeer seculier. Maar de praktijk bewijst dat het slechts voor de helft een seculier systeem kent', denkt Oral Calislar, columnist van het Turkse dagblad *Cumhuriyet*. 'In islamitische landen zonder scheiding van kerk en staat bepaalt het geloof, de koran, hoe de overheid eruit moet zien of moet handelen. Maar in Turkije bepaalt de overheid hoe het geloof er uit moet zien.'

Mehmet Ülger

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl